



Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler*

Mustafa Kan^{1*}, Bülent Gülçubuk²

¹Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya

²Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara

*e-posta: mustafakan@gmail.com

Özet: Coğrafi İşaretler belirli bir bölgeden kaynaklanan bir ürünü tanımlayan ya da kalitesi, ünü veya diğer karakteristik özellikleri bakımından coğrafi kaynağına atfedilen, bir bölgeyi temsil eden sınıflandırma hakkıdır. Kullandıkları ürünlerin kökenini belirtme fonksiyonu dolayısıyla markaların ilk hali olarak karşımıza çıkmaktadır ve coğrafi kökeninden dolayı önem kazanan ürünleri ayırt etmek için kullanılmışlardır. Ürünlerin ayırt edici özelliklerinden yararlanılarak elde edilen hak özellikle yerel ekonomilerin canlanmasında potansiyel oluşturmaktadır. Özellikle 1995 yılından sonra Türkiye’de koruma altına alınan Coğrafi İşaret kavramı yerel ekonomilerde özellikle kırsal alanların canlandırılmasında bir araç olarak kullanılabilme özelliğine sahip olup küreselleşmeye karşı yerel kültürün korunması için de önemli bir araçtır. Bu bildiride özellikle tarımda, kırsal kalkınmada Türkiye’de yeni ortaya çıkan “Coğrafi İşaret” kavramının ortaya çıkma gerekçesi hakkında bilgi verildikten sonra, Coğrafi İşaretlerin kırsal ekonominin canlanmasına nasıl katkıda bulunabileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi işaret, kırsal kalkınma, kırsal ekonomi

Geographical Indications for Recovery and Local Owned of Rural Economy

Abstract: Geographical Indication is an industrial law property right and marks a product with a distinctive quality, fame or other features and identified with a district, area, region or country of its origin. It is coming upon as the first state of the marks because of pointing of the products origin and it has been used to distinguish products by geographical origins. This property right is a potential to be enlivened of local economy. Geographical Indication concept which has been under the protection after 1995 is a device for enlivening of rural areas and also a device for protection of local culture against to globalization. In this study, after we give information about the reasons of appearing Geographical Indication concept firstly and then we discussed its contribution to the Turkey especially for rural area.

Key Words: Geographical indication, rural development, rural economy

* VIII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Başta Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çerçevesinde uluslararası alanda uyulması gereken kurallar ve korumacılık politikalarının iç ve dış ticarete kaldırılma çabaları ve ülke olarak verdiğimiz taahhütler özellikle kırsal alanda faaliyet gösteren küçük işletmelerin varlığını ve sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Süreçte yaşanan değişimler yalnızca tarımsal pazarı değil, kırsaldaki yerel ekonomiyi de etkilemektedir. Üreticilerin örgütlenmedeki yetersizliği onların kırsal ekonominin şekillendirilmesindeki payını ve etkinliğini düşürmekte ve piyasa ekonomisindeki koşullar ise varlıklarını tehdit etmektedir. Avrupa Birliği'ne (AB) uyum sürecinde Türkiye'de yapılması istenilen yapısal değişiklikler içerisinde Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı içerisinde kırsal alanın kalkındırılması öncelikli konular arasında gelmektedir. Kırsal alanın güçlendirilmesi sorunu Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana devam etmekte olup, halen kır ve kent arasındaki gelişmişlik farklılığı devam etmektedir. Kırsal alanın nüfus, üretim, doğal kaynaklar gibi güçlü yönleri Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının başarısı için uygun koşulların varlığını göstermektedir. Sorun, güçlü yanların değerlendirilmesinde ve potansiyelin harekete geçirilememesindedir.

Özellikle Fransa gibi bazı AB ülkelerinin yerel dinamiklerinin harekete geçirilmesi yönü ile kırsal alanda kalkınmanın sağlanması çabalarının olumlu sonuçlar vermesi, AB nezdinde yerel ve kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi ve bu sayede hem kırsal turizmin kırsal kalkınma aracı olarak kullanılması hem de küreselleşmenin karşıtı bir duruş içerisinde yerelleşmenin de ön plana çıkmasını sağlamıştır. Böylece özellikle tarımsal alanda, organik tarım ve işlenmiş bazı yerel ürünlerin pazarda bir kırsal kalkınma aracı olarak kullanılması önem kazanmaya başlamıştır. İşte, bu yerel ürünlerin korunması ve bu ürünlerin kaynağı olan kırsal alanlarda yaşayan insanların özellikle "Birlik" içerisinde bunun avantajından yararlanmasını sağlamak için "Coğrafi İşaretler" kavramı ortaya çıkmıştır. Coğrafi İşaretler, yöresel ürünleri ve özelliklerini ortaya çıkarmakta, yerelin özel ürünlerini markalaştırmakta, katma değerini yükseltmekte ve hem üreticinin gelirine hem kırsal turizme ve hem de kırsal nüfusun farklı iş alanlarının oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada 1995 yılında Türkiye'de kullanılmaya başlayan "Coğrafi İşaret" kavramının incelenerek, bir ürünün kendine has niteliklerinden dolayı Coğrafi İşaret alabilmesi için gereken koşulların tanımlanması, belirlenmesi, Coğrafi İşaretlerin kırsal ekonomiye katkısının incelenmesi ve bu ürünlerin katma değerinin nasıl artırılacağına ortaya konulması amaçlanmıştır.

AB ülkelerinde Coğrafi İşaretler kullanılarak özellikle yerel ürünlere ayırıcı nitelikler kazandırılmaktadır. Böylece hem yerel ürünlerin katma değeri artabilmekte, hem ürüne orijinallik kazandırılmakta, hem de Coğrafi İşaretler yoluyla kırsal kalkınmanın ekonomik boyutuna katkılar sağlanmaktadır. Ülkemizde de son yıllarda kırsal kalkınma çalışmaları hız kazanmıştır. Yerel ürünler açısından zengin olan ülkemizde ürünlere ayrıcalık sağlanmasında ve böylece ürünlerin kırsal ekonomiye katkılarının artırılmasında "Coğrafi işaretler" önemli birer araç olmaktadır. İşte bu çalışma, kırsal ekonominin canlandırılmasında Coğrafi İşaretlerin rolünün ve öneminin ortaya konulması, kırsal kalkınmaya katkılarının tartışılması ve konu ile ilgili öneriler geliştirmesi açısından önem taşımaktadır.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışma literatür araştırmasına dayanmaktadır. Türkiye açısından yeni sayılabilecek bir kavram olan “Coğrafi İşaretler” hakkında bilgi üretmek amacıyla daha çok yabancı literatürler taranmıştır. Çalışmada, elde edilen bilgiler derlenmiş ve sentezlenerek yorumlanmıştır. Konunun teorik boyutları ortaya konulmuş daha sonra Coğrafi İşaretlerin ülkemizde kırsal ekonomiye katkılarının nasıl olabileceği tartışılmıştır. Sonuç bölümünde, Coğrafi İşaretlerin Türkiye’de kırsal ekonomiye katkısının artırılması için neler yapılabileceği konusunda öneriler geliştirilmiştir.

Araştırma Sonuçları ve Tartışma

Coğrafi İşaret Kavramı

Coğrafi İşaretler belirli bir bölgeden kaynaklanan bir ürünü tanımlayan ya da kalitesi, ünü veya diğer karakteristik özellikleri bakımından coğrafi kaynağına atfedilen, bir bölgeyi temsil eden sınıflandırma hakkıdır (Ilıcalı, 2005). Coğrafi İşaretler, ayırt edici işaretler arasında geçmişte en eskiye dayananıdır. Kullandıkları ürünlerin kökenini belirtme fonksiyonu dolayısıyla markaların ilk hali olarak karşımıza çıkmaktadır ve coğrafi kökeninden dolayı önem kazanan ürünleri ayırt etmek için kullanılmışlardır.

Bir işaretin Coğrafi İşaret olarak nitelendirilmesi için bazı unsurları taşıması gerekmektedir. Bu unsurlar 5 grup altında toplanabilir;

a. Ürün; Bir işaretin Coğrafi İşaret olarak nitelendirilmesi için her şeyden önce o işaretin bir ürünü belirtmesi gerekmektedir. Çünkü Coğrafi İşaretler ürünün kökenini belirtir ve kullandıkları ürünlerin diğerlerinden ayırt edilmesini sağlar (Gündoğdu, 2006). Bu kavram AB de sadece tarımsal ürünler ve insan gıdalarını kapsarken (20 Mart 2006 tarihli 510/2006) Türkiye’de doğal ürünler, tarım ürünleri, madenler, el sanatları ürünleri ve sanayi ürünleri kapsamında birine girmesi gerekmektedir (555 sayılı KHK).

b. Belirli bir coğrafya; Coğrafi İşaretler sınırları belirlenmiş bir coğrafyadan kaynaklanan ürünleri ifade eder. Bu husus konuyla ilgili düzenlemelerin çoğunda mevcuttur (Gündoğdu, 2006). Madrid Sözleşmesi’ne göre coğrafi alan ülke veya ülkede yer alan bölge olarak tanımlanmıştır. Lizbon Sözleşmesinde ve TRIPS’te coğrafi alan unsuru, ülke, bu ülkedeki bir bölge veya yöre olarak ifade edilmektedir. Türk hukukunda aynı AB hukukunda olduğu gibi coğrafi alan kavramı “bir bölgenin, belirli bir yörenin ya da istisnai durumlarda bir ülkenin” adından ibaret olacağı; bu işaretlerin, söz konusu bölge, yöre ya da ülkeden kaynaklanan ürünleri ifade edebileceği belirtilmiştir (m.22).

c. İşaret; Coğrafi İşaretler, ürünleri ayırt etmeye ve kullandıkları ürünleri farklılaştırmaya yarayan işaretlerdir. Bu işaretler 555 sayılı KHK m.17/1 de belirtildiği gibi “Coğrafi İşaretlerden menşe adları, sicilde belirtilen coğrafi bölgede faaliyet gösteren üreticiler tarafından, sicilde belirtilen ürünlerin üzerlerinde veya ambalajlarında, bu ürünlerin sicilde gösterilen kalite, ün ve diğer özellikleri taşıması koşuluyla ticari olarak kullanılır”. Aynı unsur Kanun tasarısında da aynı şekilde bulunmaktadır. Bu ürünlerin üzerinde yer alan ad, işaret ve ifadeler işaret unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

d. Ürünün belirli bir karakteristik taşıması; Coğrafi İşarete konu olan ürünler yetiştirildiği alandan dolayı belirli bir özellik kazanmış yani diğer benzerlerine göre farklılaştırılmış ürünlerdir. Bu unsurlar toprak, nem, rüzgâr vb. iklim bileşenleri olabileceği gibi, yörenin ürünü işleme tekniklerinden kullandıkları malzemelere kadar olabilecek her

türlü farklılıklar (beşeri unsurlar) olabilir. 510/2006 sayılı AB düzenlemesinde menşei işareti için (Designation of origin) ürünün “belirli bir kalitesi veya karakteristik özelliğinin” olması, mahreç işareti içinse (Protection of Geographical Indication) “belirli bir kalite, itibar veya coğrafyasına atfedilen diğer özelliklere” sahip olması gerekmektedir. Türk Hukukunda ise mahreç işaretler için ürünün “belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özelliklere” haiz olması gerektiği belirtilirken menşei adları için bir açıklamaya yer verilmemiştir.

e. Ürünün karakteristik özelliği ile coğrafi kökeni arasında ilişki olması; Coğrafi İşaretlere konu olan ürünlerin en büyük özelliklerinden biri de ürünün karakteristik özelliği ile kökeni olan coğrafya arasında ilişkinin olmasıdır. Aslında bu özellik hem kültürel mirasın korunması hem de tüketicinin karar alma sürecini etkileyen ve ürünün bazı özellikleri hakkında tüketicilere bilgi veren bir unsurdur. Bu unsur Coğrafi İşaretlere konu olan ürünlerin diğer ürünlerden farkını ortaya koyarken ürünün sahte işaretlerle haksız kullanımının önüne geçerek tüketicinin yanlış bilgilendirilmesinin önüne geçmektedir. Aynı zamanda da ürünün menşei olan bölge kırsal turizm açısından da işaret edilmiş olmaktadır.

Coğrafi İşaretlerin korunmasında Avrupa Birliği ülkeleri kendilerine has koruma sistemleri bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nin bu hareketinin ardında 3 ana sebep bulunmaktadır (<http://ec.europa.eu>);

- a. Farklı özellikte tarımsal üretimin teşviki,
- b. Ürün isimlerinin yanlış ve haksız yere kullanımının önlenmesi,
- c. Ürünün özellikleri ile ilgili tüketicilerin bilgilendirilmesine yardımcı olmaktır.

AB içerisinde bu konu ile ilgili ilk düzenlemeler EEC 2081/92 ve 2082/92 no'lu düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler 31 Mart 2006 tarihinde yayınlanan 510/06 sayılı Coğrafi İşaretlerin ve Menşei İşaretlerin Korunması ile ilgili Düzenleme ve 509/06 sayılı Geleneksel Özelliklere Sahip Ürünlerin Korunması ile ilgili düzenlemeler ile yenilenmiştir. Avrupa Birliği düzeyinde koruma altında olan Coğrafi İşaretler konusunda Fransa %21.8 oranla ilk sırada gelmektedir. İtalya %19,6 gibi bir oranla ikinci ve Portekiz ve Yunanistan %13.5'er oranla bu ülkeleri takip etmektedir. Koruma altında olan Coğrafi İşaretlerin hemen %80'i 5 Güney Avrupa ülkesi olan Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz'de bulunmaktadır (<http://ec.europa.eu>).

Türkiye'de Coğrafi İşaretler 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK ve 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Uygulama Şeklini Gösterir Yönetmelik kapsamında özel olarak korunmaktadır. 555 sayılı KHK'ye 4128 sayılı Kanunla ceza hükümleri eklenmiştir.

555 sayılı KHK'ye göre Coğrafi İşaret, “belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaretlerdir”.

Bu Kanun Hükmünde Kararname anlamında Coğrafi İşaretler, menşe adı ve mahreç işareti olarak ikiye ayrılmıştır.

Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin tescili ile ilgili sorumlu kurum Türk Patent Enstitüsü'dür (TPE). Yurt içinden veya yurt dışından yapılacak tüm başvurular Türk Patent Enstitüsüne veya onun yetkili kıldığı makama yapılır.

Coğrafi İşaret tescili ile (www.tpe.gov.tr.);

1. Coğrafi İşaret tescili yapılan ürünlerin kalitesinin korunması ve belli bir standartta üretiminin sağlanması,
2. Coğrafi İşaret konusu yörede üretim yapanların tescilin sağladığı korumadan öncelikli olarak yararlanmaları,
3. Coğrafi İşaretle tek bir üretici değil belli şartlar altında üretim yapan herkesi korumaktadır Çünkü Coğrafi İşaret alansal, yöresel, bölgesel, ülkesel genelliğe, bir anlamda anonimliğe sahip olup, sağladığı hak belli bir kişiye veya bazı kişilere bağlanamaz.
4. Başka bölgelerde üretilen ürünlerle karışmalarının önlenmesi,
5. Ürünlerin yurt içi ve yurt dışında kolayca tanıtılması sağlanabilmektedir.

Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Kullanımı

Dünya ticaretinin küreselleşmesi, tüketici merkezli kalite gereksinimleri, AB genişlemesi gibi gelişmeler Avrupa ve Türkiye tarımının yüz yüze geldiği yeni konu başlıkları ve çözülmesi gerekli sorunlardır. Değişimler yalnızca tarımsal pazarı değil, kırsal alanlardaki yerel ekonomiyi de etkilemektedir. Bu nedenle yerel ekonomilerin canlı tutulması ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı olumsuzluklardan özellikle küçük işletmelerin etkilenmelerini en aza indirecek ve canlı tutacak yeni stratejilerin geliştirilmesi gereklidir. Coğrafi İşaretler çözüm için geliştirilebilecek oluşturulabilecek stratejilerden biri olarak gösterilebilir.

Coğrafi İşaretleri önemli kılan unsurlardan bir tanesi içinde barındırdığı anlam ve onun bir kırsal kalkınma aracı olarak küreselleşmeye karşı yerel hareketlerin teşvikini sağlayan bir olgu olarak görülmesidir. Bu nedenle Coğrafi İşaretlerin yerele ve dolayısıyla kırsal kalkınmada sağladığı avantajlar 5 ana başlık altında toplanabilir (Rangnekar, 2004; Kop ve ark., 2006, Kan, 2007).

a. Koruma aracı; Bu işaretler üreticilerin sahte kullanımdan dolayı haklarının gasp edilmesinden ve tüketicilerin ise aldatılmasından koruyan bir araç olarak kullanılabilir

b. Pazarlama aracı; Coğrafi İşaretler ürünün pazardaki imajını, şöhretini ve profilini olumlu etkilemektedir.

c. Kırsal kalkınma aracı; üretim için farklı bir yaklaşım olup, yerel işletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, kırsal-kültürel mirasın ve biyo çeşitliliğin korunması amacı ile kullanılabilir.

d. Ekonomik bir denge oluşturma aracı; az gelişmiş ile gelişmiş alanlar arasındaki ekonomik farklılığın giderilmesinde kullanabilmektedir. Bunun yanında korumanın devlet tarafından sağlanması üreticiler için daha az masraf anlamına gelmektedir.

e. Bilgi aracı; Coğrafi İşaretler üretici ile tüketici arasında bilginin ve kültürün paylaşımını sağlayan önemli bir bilgi aracıdır. Özellikle tüketicilerin sadece tükettikleri ürün hakkında değil bölgenin kültürü hakkında da bilgi sahibi olmasına olanak vermektedir.

Coğrafi İşaretlerin kırsal alana katkısı genellikle ürünün üretim ve pazarlanması sırasında oluşan fayda masraf unsurlarının ölçülmesine dayanmaktadır. Yapılacak çalışmalarda Coğrafi İşaretlerin kırsal kalkınma açısından ampirik olarak değerlendirilmesinde üretim fiyat ilişkisi, bölgede işgücü potansiyeli oluşturması,

örgütlenme üzerindeki etkisi ile maliyet unsurlarındaki değişim, yeni iş alanlarının açılması ile ekonomik kalkınma ölçülebilecek niceliksel göstergelerdir.

Coğrafi İşaretlerin kırsal kalkınma açısından değerlendirilmesinde diğer bir konu da çevre faktörüdür. Aslında Coğrafi İşaretler çevre için hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşımaktadır. Monokültürün bölgede yoğunlaşması ve entansitenin artışı çevre üzerinde olumsuz bir baskı yaratabilmektedir. Bunun yanında kırsal alanda kırsal turizmin gelişmesi yeni iş olanaklarının oluşmasına ve çevre bilincinin de artmasına neden olabilecektir.

Coğrafi İşaretler ekonomik kalkınma aracı olarak düşünülse de, özellikle gelenekselliğin az gelişmiş ülkelerde meydana getirdiği en büyük sorun gıda güvenliği ve hijyen sorunudur. Bu sorun ayrıca tüketici odaklı pazarlama stratejisi takip eden gelişmiş ülkelerinde dikkat etmek zorunda olduğu konuların başında gelmektedir. Özellikle AB içerisinde gıda güvenliği ve hijyen gerek “Ortak Tarım Politikası” amaçları çerçevesinde gerekse AB araştırma alanı içerisinde ilk sırada gelen konulardan biridir. Aslında gelenekselliği ön plana çıkaran Coğrafi İşaret almış olan ürünlerde acaba gıda güvenliği konusunda sorunların yaşanması söz konusu olabilir mi sorusu akla gelmektedir.

Gıda güvenliği konusunda sorun oluşturabilecek bu sorunlar, Avrupa Perakendecileri Birliğinin tarım ürünleri çalışma grubunun iyi tarım uygulamaları standardı ve iyi tarımsal uygulamalarının sertifikalandırılması olarak bilinen EUREPGAP ve gıda işletmelerinde, sağlıklı gıda üretimi için gerekli olan hijyen şartlarının (personel hijyeni, ekipman hijyeni, hammadde hijyeni, ortam hijyeni, vb.) belirlenerek bu şartların sağlanması, üretim ve servis aşamasında tüketici açısından sağlık riski oluşturabilecek nedenlerin belirlenmesi ve bu nedenlerin ortadan kaldırılması temeline dayanan HACCP (Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları Yönetim Sistemi) sisteminin Coğrafi İşaretler ile birlikte uygulanması ile minimize edilebilir. Bu nedenle Coğrafi İşaretler en azından kontrol ve denetim sisteminin tam olarak yerleşmediği veya uygulamada sorunların yaşandığı bölge veya ülkelerde gıda güvenliğini sağlayan EUREPGAP ve HACCP gibi sistemlerle birlikte yürütülmesi yararlı olacaktır.

Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Kırsal Ekonominin Canlanmasındaki Önemi

AB’ye uyum sürecinde Türkiye’de yapılması istenilen yapısal değişiklikler içerisinde Türkiye’nin sosyal ve ekonomik yapısı içerisinde kırsal alanın kalkındırılması öncelikli konular arasında gelmektedir. Türkiye’nin yapısal sorunları içerisinde başta gelen kırsal alanın güçlendirilmesi Cumhuriyet’in ilk yıllarından bu yana devam etmekte olup halen kır ve kent arasındaki gelişmişlik farkları devam etmektedir.. Buna rağmen kırsal alandaki fırsat ve kırsal alanın güçlü yönleri aslında Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarının başarısı için pozitif bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesinde GZFT (Güçlü, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler) analizinde Türkiye’nin kırsal alanının mevcut durumu ortaya konulmuş ve bu fırsatlar içerisinde yerel zenginlikler, bunların değerlendirilmesi ve kırsal turizm konusu üzerinde durulan konulardan bazılarıdır (www.tarim.gov.tr).

Coğrafi İşaretlerin kapsamı Türkiye açısından değerlendirildiğinde kırsal alanın bu kadar yoğun olduğu ve kültürel ve yerel zenginlerin azımsanmayacak ölçüde geniş olduğu bir ülkede bu olgunun göz ardı edilmeyeceği aşikardır. DPT Ulusal Kırsal Kalkınma

Stratejisi belirlenirken yerel potansiyellerin pazarlanma açısından geliştirilmesi “Stratejik Amaç 1: Ekonominin Geliştirilmesi ve İş Olanaklarının Artırılması” başlığı altında değerlendirilmiştir. Buna göre; “Tarım ve tarım dışı sektörlerde, gelişen pazar koşullarına ve eğilimlerine uygun yöresel ürünlerin pazar araştırmaları da yapılmak suretiyle tespit edilmesi, üretilmesi, tanıtımı ve pazarlanmasına özel önem verilecektir. Söz konusu ürünlerden gerekli koşulları sağlayanların Coğrafi İşaretler kapsamında kayıt altına alınması konusunda çalışmalar yapılacak, bu yöndeki girişimler desteklenecektir. Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik desteklerde, sözleşmeli üretim modeli gibi tarım-sanayi ilişkilerini güçlendirici ve sektörler arası bilgi ve teknoloji transferini etkinleştirici, yenilikçi girişimler desteklenecektir. Kendi ürünlerini değerlendirmeye yönelik olarak tarımsal amaçlı kooperatif ve üretici örgütlenmeleri tarafından gerçekleştirilecek üretim ve pazarlama projelerine, yerel ürünlerin Coğrafi İşaretler kapsamında tesciline ve değerlendirilmesine öncelik verilecektir. Destekler, Tarım Stratejisinde belirtilen “kırsal kalkınma destekleri” ile uyumlu bir şekilde sağlanacaktır” (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

DPT'nin Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi belirlenirken Coğrafi İşaretler sadece iki yönden dikkate alınmıştır. Birincisi; Coğrafi İşaretlerin bir kırsal kalkınma aracı olarak sadece ekonomik yönü, ikincisi ise bunun sağlanabilmesi için örgütlenme yönüdür. Dünyada Coğrafi İşaretlerin kırsal kalkınma açısından değerlendirmesi ile ilgili ampirik bulgular yetersizdir. Coğrafi İşaretlerin ekonomik yönü yanında sayısallaştırılamayan diğer olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirecek unsurlar bir arada göz önüne alınmalıdır. Bunlar arasında çevre, kültür, sosyal yapı, geleneksellik vb. gösterilebilir.

Türkiye’de yerel zenginliklerin önemli bir potansiyel olması ve AB’ye uyum süreci yeni de olsa Coğrafi İşaretler kavramının benimsenmesine ve geliştirilmesine olanak tanımıştır. İlk olarak 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Uygulama Şekli Gösterir Yönetmelik kapsamında özel olarak bu tür ürünler korunma altına alınmıştır. 2007 yılında yasalaşması için TBMM’ne sunulan Coğrafi İşaretler Kanun taslağında amaç; “yöresel veya geleneksel karaktere sahip ürünlerin teşviki ve üretimin çeşitlendirilmesi yoluyla ürünlerin piyasa değerlerinin artırılarak, bölgesel, kırsal ekonomilerin güçlendirilmesine katkı sağlamak; üretim metodunda ve kaynakta garanti sunulmak suretiyle tüketicilerin yüksek kalitede ürünlere erişimini kolaylaştırmak ve adil ticaretin sağlanması amacıyla; doğal ve beşerî unsurların bir araya gelmesi sonucu tarım, maden, el sanatları ve benzeri alanlarda ortaya çıkan ve Kanunda yer alan tanımlara ve koşullara uygun her türlü ürünün Coğrafi İşaret veya geleneksel özellikli ürün adıyla korunmasına ilişkin kuralları ve şartları belirlemek” olarak tanımlanmıştır.

2008 yılı Ekim ayı itibari ile Türkiye’de 100 adet tescilli coğrafi işaret olup, 132 adet başvuruda değerlendirilmektedir. İşaretlerin ürün bazında dağılımına bakıldığında Türkiye’nin daha çok halı kilim battaniye gibi mallarda ilk sırada yer almakta bunu işlenmemiş tarımsal ürünler ve gıdalar takip etmektedir (www.tpe.gov.tr). Coğrafi İşaretlerin dağılımına bakıldığında özellikle yemek kültürü zengin olan ülkemizde yerel potansiyellerimiz tam değerlendiremediğimiz görülebilir. Örneğin Türkiye’de tescilli Coğrafi İşaretten sadece 2 tanesinin, Coğrafi İşaret başvurusunun da sadece 3 tanesini peynir oluşturmaktadır (www.tpe.gov.tr). Fakat Türkiye’de yerel peynir çeşitleri ile ilgili olarak yapılan bir araştırmada 193 adet yerel peynir çeşidi olduğu tespit edilmiştir

(Çetinkaya,2005). Yerel ürünlerinin zenginliği ile bilinen Türkiye’de bu tür ürünlerin korunması ve geliştirilmesi iyi bir kırsal kalkınma aracı olabileceği gibi kırsal alanda yaşayan insanların teşviki ve desteklenmesi içinde bir potansiyel niteliğindedir.

Sonuç

Türkiye’de Coğrafi İşaret kavramı yeni gelişme eğilimi içerisinde. Asıl sorun kavramın yerinde kullanılmaması ve işaret alındıktan sonra kontrol unsurunun yerine getirilememesi nedeni ile AB ülkelerindeki gibi kalkınma için bir kaldıraç vazifesinden ziyade ismin korunması ile sınırlı kalmasıdır. Bu çalışmada da bahsedildiği gibi Coğrafi İşaretlerin normal bir ticari markanın korunması gibi değil birlikteliğin çevre ile interaksyonunun sağlanması ile kalkınma için bir yaklaşım oluşturması gerekmektedir. Ele alınan örneklerde de Coğrafi İşaretler üretici ve üretim zincirindeki aktörlerin dikey ve yatay entegrasyonunun sağlanması ve ürünün gelenekselliğinin korunması ve coğrafya ve insan unsurunun üründe ortaya çıkardığı ayırt edici niteliğinin ekonomik bir unsur olarak kullanılması ile kırsal kalkınma için ümit vaat etmektedir.

Coğrafi İşaretlerin anlaşılmasında diğer bir sorun ise konuya ilişkin olarak ilgili çevrelerin yeterince bilgilenmemiş olmasıdır. Türkiye’nin Coğrafi İşarete konu olabilecek ürün kapasitesinin yüksek olduğu tahmin edilmekle beraber, konuya ilişkin somut bir araştırma yapılmamıştır. TRIPS Anlaşması’nın şaraplar ve diğer sert içecekler hakkında sağladığı ek koruma dikkate alındığında Türkiye’nin özellikle bu alandaki kaynaklarını tespit edecek araştırmalar yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye çapında belli bölgelerin coğrafi özelliklerinden kaynaklanan ürünlerin, bölgeye ve ürün cinsine göre sınıflandırılması, daha sonra da ilgili çevrelerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’nin Coğrafi İşaretler hakkındaki uluslararası gelişmeleri şimdiye kadar olduğu gibi takip etmesi ve ulusal çıkarlarına uygun kararlar alınmasında, gelişmekte olan ülkelerle işbirliği halinde hareket etmesi gerekmektedir.

Coğrafi İşaretlere ilişkin kurumsal örgütlenme yapısında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Coğrafi İşaretlere ilişkin işlemler halen TPE’nin Markalar Dairesi Başkanlığı bünyesinde yürütülmektedir. Coğrafi İşaretlerin sadece bir enstitü içerisinde sınırlı kalması işlerin yürütülmesinde aksamalara neden olmaktadır. Bu nedenle bölgesel yaklaşımlar ile sorumlulukların Birlikler ve yerel kuruluşlarca paylaşılması ve bunun için ayrı bir örgütlenmenin olması gerektiği düşüncesindeyim.

Coğrafi İşaretlere ilişkin olarak yasal altyapıdan kaynaklanan sorunların halen Taslak durumundaki “Coğrafi İşaretlerin ve Geleneksel Özellikli Ürün Adlarının Korunması Hakkında Kanun”un yürürlüğe girmesi ile büyük ölçüde giderilmesi beklenmektedir. Bunun hazırlanan yasa tasarısı 2007 yılında sunulmuş ve kabul edilmesi beklenilmektedir.

Coğrafi İşaretin tescil ettirene münhasır haklar sağlamaması nedeniyle ilgililerin tescil yoluna başvurmalarında sorunlar yaşanmaktadır. Coğrafi İşaretlerin tescilini özendirme ve yaygınlaştırmak için ticari kuruluşlar, tüketici dernekleri gibi kuruluşlar aracılığı ile konunun önemini vurgulanması ve gerek ülke genelinde gerekse uluslararası toplantılarda gündeme getirilmesi gereği vurgulanmıştır. Bunun yanında Coğrafi İşaretlerin sadece bir kişi veya işletme tarafından başvurulmasının bazı sakıncalar ortaya çıkaracağı düşüncesi ile başvuru için birlik oluşmasının daha uygun olacağı düşüncesindeyim.

Coğrafi İşaretlerin bir kırsal kalkınma aracı olarak kullanılabilme durumu, yerel ekonomiyi canlandırabilmesi, işgücü arzı sağlaması, göçün azaltılmasında ve küçük işletmelerin varlığını devam ettirmesinde bir araç olarak kullanılabilme durumu Coğrafi İşaret almış ürünlerin üretimlerinin teşviki ve tanıtımının ülkesel politikalar içerisinde yer almasını gerektirmektedir. Bunun için gerekli kuruluşların bu konuda çalışmalarını hızlandırmaları yararlı olacaktır.

Ülke potansiyellerinin değerlendirilmesi için ilk önce potansiyellerimizin farkına varılması gerekmektedir. Bu nedenle ülke genelinde yerel kalkınmada rol oynayabilecek, ekonomik değere sahip ürünlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar bireysel ve sayıca yetersiz olup çalışmaların ülke çapında yapılması ve bireysel çalışmalar sonucu elde edilen verilerin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Özellikle bu tür ürünlerin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların dahil olduğu çalışmaların yapılması yararlı olacaktır.

Coğrafi İşaret almış tarımsal ürünlerde gıda güvenliğinin sağlanmış olması gerekmektedir. Bu nedenle üretimde EUREPGAP uygulamalarının dikkate alınması ve HACCP sisteminin uygulanması bu sorunu aşmada bir çözüm olabilir.

Coğrafi İşaretler tek başına kırsal alan için bir çözümden ziyade bir araç olarak görülmelidir. Bu aracın uygulanmasındaki en önemli unsur tüm aktörlerin işbirliği ve beraberliğidir. Bu yüzden başarı Coğrafi İşaretin alındığı bölgedeki farklı aktörlerin (üretici, perakendeci, toptancı, sanayi vb.) ürünün gelişmesine katkıda bulunmalı ve beraber çalışmalıdırlar.

Kaynaklar

- Çetinkaya, A., 2005. Yöresel Peynirlerimiz. Uğurer Tarım Kitapları
- Gündoğdu, G., 2006. Türk Hukukunda Coğrafi İşaret Kavramı ve Korunması, Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, Beta Yayınları, Yayın No:1667, Hukuk Dizisi: 747, İstanbul.
- İlcalı, G., 2005. Coğrafi İşaretler, Coğrafi İşaretlerde Denetim ve Denetimde Akreditasyonun Önemi, Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma Uygulama Merkezi (ATAUM), 36. Dönem Avrupa Birliği Temel Eğitim Programı Semineri, Ankara.
- Kan, M., 2007. Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaretler ve Bazı Ülkelerden Uygulama Örnekleri. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Semineri, Ankara.
- Kop, P van de, Sautier, D., and Gerz, A., 2006. Origin Based Products. Lessons for pro-poor market development. Royal Tropical Institute – CIRAD, Bulletin 372, The Netherland and France.
- Rangnekar, D., 2004. The Socio-Economics of Geographical Indications, A Review of Empirical Evidence from Europe, UNCTAD-ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development, Issue Paper No. 8, Switzerland.
- <http://eur-lex.europa.eu/> (Council Regulation EC 510/2006; Protection of Geographical Indications and Designations of Origin For Agricultural Products and Foodstuffs) (16.03.2008)

<http://www.basbakanlik.gov.tr>. (Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında 555 Sayılı KHK)
(16.03.2008)

<http://ec.europa.eu> (16.03.2008)

<http://ekutup.dpt.gov.tr> (16.03.2008)

<http://www.tarim.gov.tr>. (16.03.2008)

<http://www.tpe.gov.tr>. (10.10.2008)